

БРАТИШКОВАЧКА ШКОЛА

Други део

Школа у Братишковцима, основана 1847. године, у свом развоју пролазила је кроз неколико фаза. Основана је као „меншаја спомагатељнаја” (мања помоћна школа) у „братској”, односио црквеној кући, и, успела да се одржи свега годину дана.

Године 1858. у истој црквеној кући, по други пут је отворена као основна народна школа »scuola elementare popolare« и радила је до 1872. године.¹ У овом периоду је била под надзором, управом и јаким утицајем цркве, бавећи се поред описмењавања ученика, и верским и националним васпитавањем народа. Она је давала најпотребнија корисна знања за практичан живот.

Године 1872. ова школа је поново морала прекинути рад², па ипак, може се рећи да се њена просветилачка мисија није прекидала, јер је улогу школе у неколико преузела братишковачка црква која поново постаје једино просветно и културно средиште тога краја.

У селу Братишковци двадесет и две године школа није радила. За то време „благослов просвете народ је још једино примао од цркве”³. Наиме, црква је и даље просвећивала овај народ у облику предавања хришћанске науке и разних проповеди, а не треба занемарити ни лични утицај свештеника. Они су поучавали народ; давали упутства о разним животним проблемима. Велика је заслуга проте Дамјана Добrote што је радио на културном пољу у време када је школа била затворена, па се може рећи да културно-просветна активност није ни прекидана. Тако је, на пример, протином заслугом, 1880, у Братишковцима први пут свечано прослављен празник св. Саве. Пред икупљеним народом из Братишковаца и околине, прота је говорио о значају св. Саве за црквени, културни и просветни живот Срба⁴.

РАЗВОЈ БРАТИШКОВАЧКЕ ШКОЛЕ ОД 1894—1921.

Опште школске прилике

У овој фази развоја рад братишковачке школе текао је све до 1921. године у оквиру постојећих закона и прописа централне бечке и покрајниске владе у Задру.

¹ Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1872, Zara, стр. 272.

² Исто

³ Српски глас, бр. 46, Задар, 1894.

⁴ Српски лист, бр. 65, Задар, 1880.

По прописима од 1869. године, школа је одвојена од цркве, јер је надзор над школама, обављан до тада од стране црквених власти, прешао на државне. Била су организована школска већа: месна, котарска и покрајинско, која су била управне и надзорне школске власти⁵. Али се и после нових одредаба још дуго осећао утицај цркве, поготово што су верска настава и њен надзор и даље остали у надлежности цркве, а свештеници су постали чланови месних школских већа. Исто тако у покрајинском и котарским школским већима били су и представници цркве⁶.

Аустријска влада у Бечу имала је врховну управу и надзор у свим школама у царевини, па и у Далмацији. Она је издавала све оквирне прописе о раду и организацији школа, а да би се цео рад у школама изводио једнообразно и према просветној политици Аустрије, у Бечу су се израђивали наставни планови и програми, одобравали и штампали уџбеници и друге помоћне књиге и наставна средства.

На оснивање и развој основних школа утицале су и друштвено-политичке прилике, нарочито преласком општина у руке народњака после 1865. године. Брига и захтеви за отварање основних школа све су више расли и утицали на повећање њиховог броја. Тај број је порастао у свим крајевима Далмације нарочито крајем XIX и почетком XX века. Томе је доприносила и материјална помоћ општина и покрајинске владе⁷.

Сиромашније општине, нарочито на подручју Далматинског загорја и Равних котара, на коме живе и Срби, нису могле пружити већа средства основном школству, па је у тој области број школа заостајао у односу на далматинско приморје.

Упоредо са захтевима за отварање основних школа, успешно је вођена и борба за њихово понародњавање, па је од осамдесетих година прошлог столећа скоро у свим далматинским школама настава извођена на народном језику. Увођењем народног језика у основне школе омогућено је и брже продирање националног духа у наставу и васпитање.

Што се тичало борбе за понародњавање школа и српски и хрватски политичари у овој покрајини имали су исти став, чак и онда када су међу њима били затегнути односи, да наставни језик у свим школама буде народни и да се негује национални дух у васпитању младог нараштаја⁸. У борби против туђинског језика и туђинског духа у школству, далматински Срби и Хрвати су увек истицали да овом борбом бране своје народно биће⁹.

⁵ Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj u redakciji dr Dragutina Frankovića, Zagreb, 1958, стр. 141 и 142.

⁶ Dizdar Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913, стр. 47 и 48.

⁷ Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj u redakciji dr Dragutina Frankovića, Zagreb, 1958, стр. 212.

⁸ Универзитетска библиотека, Београд, РД, 3703, Ivo Perić, Borba za narodni jezik i nacionalni duh u dalmatinskom školstvu od godine 1860—1918, стр. 324 (рукопис докторске дисертације).

⁹ Исто, стр. 282.

Упоредо са повећањем броја школа побољшавао се и квалитет њиховог рада, захваљујући све бољим објективним условима за рад. Томе су допринели и сами учитељи великом љубављу и трудом који су уносили у свој позив.

Аустријским законом од 14. 5. 1869, одређена су главна начела организације основних, грађанских и учитељских школа за целу државу, а на основу тог закона од 1869. донешен је покрајински закон за Далмацију 29. 12. 1871. о утемељењу, издржавању и похађању јавних школа, затим и остали државни и покрајински закони који су важили за школе у Далмацији до пропасти Аустрије 1918. године¹⁰, односно на подручју овога дела Далмације, на коме се налазе и Братишковци, до престанка италијанске окупације 1921. год.

ШКОЛА У НОВОЈ ЗГРАДИ

Велика је штета што у Братишковцима није било зграде која би могла служити за школу, и у којој би се вршило просвећивање народа. Иако је народ желео да има школску зграду, она није могла одмах бити подигнута због оскудице у финансијским средствима. Подигнута је тек 1894. године¹¹. Школа је саграђена залагањем скрадинске општине, на чијем је челу тада био родољуб Филип Синобад, као и залагањем котарског школског већа, односно школског надзорника родољуба Славољуба Синчића, и материјалном помоћу покрајинске владе у Задру.

Школске 1894/95 године поново се отпочело са наставом, али тада у овој новој згради. Она је имала партер и спрат. У партеру је била велика учионица, а на спрату трособан стан за учитеља. Уз саму зграду подигнут је школски врт, потребан за очигледну наставу и учитељу. Зграда је одговарала свим тадашњим нормативним условима за одржавање наставе.¹² Школска зграда је освештена 22. 10. 1894. У исто време свечано је објављен почетак наставе, у присуству целог села, црквених и школских власти¹³. У име скрадинске општине, школу је отворио пригодним говором, Филип Синобад, рекавши да је то најдражи дан у његовом животу, јер је отворио двери овога просветног храма, коме народ треба да приступи као својој узданици¹⁴.

Школски надзорник Славомир Синчић, говорећи о значају ове школе, истакао је помоћ далматинске владе у изградњи Братишковачке школе¹⁵. У име цркве наступио је тадашњи братишковачки парох Богдан Доброта, и, захваливши свима који су допринели отзарању школе и преторучивши родитељима да шаљу децу у њу¹⁶, закључио свечаност.

¹⁰ Dizdar Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913, стр. 3—76.

¹¹ Српски глас, бр. 46, Задар, 1894.

¹² Српски глас, бр. 46, Задар, 1894.

¹³ Исто

¹⁴ Исто

¹⁵ Исто

¹⁶ Исто

Старина, прота Дамјан Доброта, утемељитељ просвете и школе у Братишковцима, приредио је у своме дому богату гозбу поводом почетка наставе у новој школској згради у Братишковцима.¹⁷

Сада су у овој згради, у партеру, амбуланта, а на спрату стан наставника.

НАСТАВНО-ВАСПИТНИ РАД ШКОЛЕ

У овом раздобљу (1894-1921) школа у Братишковцима је, захваљујући новој згради, саграђеној по свим тадашњим прописима, као и другим повољним околностима, успешно вршила своју делатност. Била је то *Јавна мешовита опћа пучка школа* — односно основна народна школа.

Радила је¹⁸ по прописаном наставном плану и програму, који је важио за све основне школе на подручју Далмације, а донетом од аустријске владе. Према том општем, државном, оквирном, плану и програму, покрајинска школска власт је израдила посебан програм за далматинске основне школе. У овај посебан програм и план чешће су уношене измене, али, према њему, углавном су се учили ови предмети: веронаука, читање, писање, наставни језик, рачунство у вези са геометријским облицима, природопис и физика, земљопис и повест, писање (цртање), певање, теловежба (гимнастика за мушке), женски ручни рад (за девојчице). У школама су, доцније, ученици добијали и поуке из gospodarства (пољопривреде). Обзиром на васпитни значај земљописа и повести овим предметима је давана велика важност.

У прва три разреда нису се посебно изучавали: физика, природопис, земљопис и повест, него тек од четвртог разреда. Посебних књига за ове предмете није било, већ их је учитељ предавао упућујући ученике на посматрање околине и појава у природи.

Читанка је била најважнији уџбеник у основним школама и она је садржавала чланке из природописа, физике, земљописа, а нарочито из повести. Поред ње, у овој школи, као уџбеници, коришћени су: Буквар, Рачуница, Словница са Писмовником и Катихизис.

Сви уџбеници, као и друга наставна средства, да би могли бити коришћени у основним школама, морали су претходно бити одобрена од надлежних државних школских власти.¹⁹

Хигијена као предмет није била заступљена, али су јој, према подацима оновремених братишковачких ученика, учитељи обрађали велику пажњу, а поготово личној хигијени ученика. Давали су ученицима потребне поуке, као и савете о чувању здравља и

¹⁷ Исто

¹⁸ За ово време развоја братишковачке школе недостају нам сви писмени извори, али смо о њеном раду прикупили податке од оновремених Бака ове школе.

¹⁹ Dizdar Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913, стр. 3 и 48.

заштити од заразних болести, настојећи, уједно, да код ученика развијају потребне културно-хигијенске навике.²⁰

Ученици су оцењивани не само из познавања појединих предмета, већ и из понашања (владања), „марљивости и спољашности писмених радњи”. Оцене су изражаване само бројевима: 1, 2, 3, 4 и 5. Изостанци ученика нису бележени по часовима, већ по полу-данима.

Лествица оцене била је:

За напредак (успех): 1 = веома добар, 2 = добар, 3 = достатан, 4 = једва достатан и 5 = недостатан.

За понашање: 1 = похвално, 2 = једва похвално, 3 = примерно, 4 = мање примерно и 5 = непримерно.

За марљивост: 1 = постојана, 2 = повољна, 3 = довољна, 4 = нестална и 5 = слаба.

За спољашност писмених радњи: 1 = веома пријатна, 2 = пријатна, 3 = мање пријатна, 4 = непријатна и 5 = запуштена.²¹

Оваквим програмом и наставом постигало се темељније описмењавање ученика и сигурније познавање практичног живота.

Иако није одговарао тадашњим националним потребама огромне већине далматинског становиштва, овај програм је ипак био савременији, потпунији и кориснији од ранијих, нарочито својом примењљивошћу у свакодневном животу.

И у овој фази развоја, у братишковачкој, као и осталим оновременим основним школама у српским срединама, учила се ћирилица и латиница тј. најпре ћирилица, па тек после латиница.

Школа је била шесторазредна. Била је обавезна за децу од навршене шесте до навршене дванаесте године. Поједини разреди били су, према потреби и броју ученика, постепено отворани. Неки ученици трећег и четвртог разреда, нарочито женска деца, су напуштали школу из разних разлога тако да су V и VI разред, нарочито у почетку, завршавали мали број ученика.

Школу су похађала деца из Братишковаца и Горица, а према исказу неких ондашњих ђака, повремено и нека деца из Ићева-Рупа, Пластова и Велике Главе.

Школска година је почињала 1. октобра, а настава је трајала до 31. јула, када је почињао двомесечни школски распуст. Настава је извођена и пре и после подне. Предавало се, као и раније, на народном језику.²² Псалтир и Часловац, као уџбеници за писменост, престају да се употребљавају у основним школама Далмације, у

²⁰ Податке дали оновремени ученици ове школе: Божо Доброта, Стеван Лалић, Илија Карабува, Нико Доброта, Јаков Кричка, Симо Кричка, Јандрија Кричка.

²¹ Подаци узети из сведочанства Опће пучке школе и Кистањама за школску 1909/10 годину, бр. гл. кат. 251.

²² Осамдесетих година прошлог столећа, захваљујући упорном залагању народњака, борба за увођење народног језика у основне школе углавном је завршена, и то његовом победом, јер је на целом подручју Далмације у 1880/81. години било још само пет основних школа на италијанском језику (Задар, Спалит, Трогир, Нерезишће и Хвар), а годину дана пре слома Аустрије 1917. само једна (Задар). Универзитетска библиотека Београд, РД, 3703, Ivo Perić, *Borba za narodni jezik i nacionalni duh u dalmatinskom školstvu od godine 1860—1918*, 1968, стр. 240 и 317. (рукопис докторске дисертације).

средионама са српским становништвом, већ их замењују друге књиге, а пре свих Буквар и Читанка. Италијански језик је био већ раније укинут, па у овој фази развоја, у братишковачкој школи као предмет није ни био уведен.

Напомиње се да у то време нико није могао бити управитељ основне школе ако није на испиту оспособљења (стручном испиту) положио испит и из веронауке,²³ како би са више разумевања пратио рад свештеника-вероучитеља. Исто тако, по тада постојећим прописима, уместо месног свештеника, веронауку је, према потреби, могао да предаје и учитељ са положеним испитом из овога предмета.²⁴ Тако је и у братишковачкој школи веронауку предавао месни свештеник, а по потреби и учитељ. Из овога предмета се учило: молитве и православна хришћанска верска и морална начела. Поред тога што се учила веронаука, деца су била обавезна да врше и верске дужности. Тако су деца братишковачке школе са својим учитељима присуствовала богослужењу у недељне и празничне дане, исповедала се и причешћивала, читала апостол и др. Самим тим што су и тадашњи братишковачки учитељи били привржени православној цркви, могли су да врше и јачи верски васпитни утицај на ученике. Према томе, деца су и у ово време још увек добијала верско васпитање.

Затим, по тада постојећим прописима, школски котарски надзорници су, поред надзора рада школе и извођења наставе, били дужни да се старају о томе да деца врше и верске дужности и да се верски васпитавају. Били су обавезни да „бдију“ над моралним одгојем ученика, да настава има „религијски и морални правац”.²⁵

Мада је настава још увек била вербална, постепено се уводе и савременији наставни методи. Наиме, тражи се од ученика да уче са разумевањем, и да, у границама својих моћи откривају узроке појединим појавама.

Ради осавремењавања наставно-васпитног процеса у братишковачкој школи у све већој мери су се употребљавала одговарајућа огледна средства. Поред предмета из околине, користе се разна учила, географске карте, цртежи и др. Настава постаје деци приступачнија и занимљивија. Затим се од ученика тражи да буду што активнији, тако да се школа постепено приближава радној школи. Док се раније тражило да се ученици само описмене, да нешто запамте и понове и ништа друго, сада се већ, поред описмењавања, тражи и да ученици научено користе у животу. Описмењавање је још увек било главно, али деца су сада у већој мери него раније добијала потребна и корисна знања за практичан живот, па је ова школа више доприносила просвећивању народа. И у овој фази још увек се више захтева да ученици запамте и понове оно што су чули,

²³ Dizdar Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913, стр. 39.

²⁴ Исто, стр. 25.

²⁵ Dizadr Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913. стр. 58.

а мање да тумаче оно што су видели и доживели, али видна је и све већа активност ученика преко употребе одговарајућих очигледних средстава.

Бивши ученици ове школе: Божо Доброта (87), Нико Доброта (76), Стеванија Доброта (76), Стеван Лалић (74), Јаков Кричка (73), Илија Карабува (70), Јандрија Кричка (70) и Симо Кричка (68), сећају се да се у то време у бартшковачкој школи радило овако: у првом разреду писало се писалицом (од шкриљевца) на плочици, а у другом разреду у биљезницама (свескама) најпре оловком, а при крају школске године црнилом (мастилом) и пером „читали смо разна штива — сведоче они — из Читанке по одломцима, па је учитељ тражио да то препричамо што смо прочитали“. „Читали смо поред чланака који се односе на Аустроугарску државу још и чланке о личностима из српске и хрватске повести: о цару Душану силовом, о краљу Томиславу, о цару Лазару, о Николи Шубићу-Зринском, затим о Косовском боју, Сељачкој буни, Косовки дјевојки и друге народне песме“.

И поред тога што се тада радило по програму аустријских власти, чији је циљ био да се ученици васпитавају у оданости и послушности цару и Аустрији, ипак су учитељи прожети родољубљем, развијали и будили код ученика национална осећања на примерима, догађајима и личностима из историје као и путем народне песме и земљописа. У том времену у овој школи све се више неговао дух братске слоге између Срба и Хрвата.²⁶

„Читали смо — настављају горе поменути ученици — доста о животу и раду људи, као и чланке о животињама, биљкама, затим приче као што су: *Човјек и змија*, *Цврчак и мрав* и др.“

„Поједине песме учили смо напамет. После прочитаног штива учитељ би рекао да није довољно само прочитати, него треба и знати шта је прочитано, то треба препричати својим речима. Учитељ је тражио да штиво препричамо што слободније и независније од читанке“.

„Сећамо се, на пример, да нам је учитељ из земљописа штапићем показивао на географској карти оно што смо тада учили, а и ми ученици смо морали да то чинимо када би нас он испитивао“.

„Рачун смо у почетку учили на рачунаљки, куглицама, на којој су биле беле и црне куглице. На куглицама смо учили бројење и сва четири основна рачуна. Учитељ би најпре писао кредом на табли таблицу множења, а ми бисмо је преписивали и учили код куће напамет. За задатке из рачуна учитељ би нам задавао примере из практичног живота. Да би се учитељ уверио да је ђак сам писао задатак, при прегледу задатка ђака је испитивао како је он дошао до одговора. Понекад би извео на таблу ученика и исти му задатак задао, да провери да ли је тај задатак ђак сам радио“.

„Када би нам учитељ говорио о стварима из природе, увек би нам показивао предмет или слику онога о чему се учи. Од нас је тражио да поновимо оно о чему нам је говорио“.

²⁶ По исказу Боже Доброте, Илије Карабуве, и других оновремених ученика ове школе.

„Молитве смо учили тако, што би нам поп најпре прочитао молитву, затим бисмо је и ми читали, онда би је поп тумачио и задао да је научимо напамет код куће, па је следећи час ту молитву испитивао”.

Метод застрашивања примењиван је као крајња дисциплинска мера. Према исказу напред поменутих оновремених ученика ове школе, учитељи су немирне и непослушне ученике само понекад кажњавали шибом по длановима руку, дајући им „палице”, „срделе”, или стајањем ван клупа и клечањем.

Према исказима тадашњих ученика ове школе, наставу су баци углавном редовно похађали, много уредније него у првој фази рада школе у Братишковцима, мада је било и изостајања. Свест бачких родитеља још увек није на висини, па су неки од њих, не схватајући значај и практичну корист просвете и школе, били незаинтересовани и немарни у односу на школу. И сиромаштво је било разлог непохађања школе, мада је, према исказу неких тадашњих ученика, било изузетних примера да су сиромашнија деца уредније похађала школу од богатијих, јер су сматрали да им је она потребнија ради одласка у свет „за крухом”. Бачки родитељи, притиснути бригама и недаћама, радије су децу задржавали код куће да им помажу у домаћим и пољским пословима и у чувању стоке. Деца су нарочито изостајала у време сезонских радова. Било је и оправданих изостанака због болести и других разлога. Ипак, нерешени економско-социјални проблеми села (ситни поседи, нерешени земљишни односи, слаба могућност запослења) и несхватање значаја школе, главни су разлози незаинтересованости према школи. Нарочито је женска деца нису похађала, јер се сматрало да школа њима није ни потребна.

Али, сада, нешто бољом просвећености родитеља који све више увиђају значај школе, да је школа потребна човеку да боље обавља своје послове, а нешто опет већом бригом власти, школа је била све боље похађана.

Према тадашњим прописима, и при братишковачкој школи постојало је месно школско веће (школски одбор) које су сачињавали: главар села,^{26а} учитељ, свештеник и неколико бачких родитеља. То је био први непосредни управни и надзорни орган школе који се

^{26а} Главар села (саровиља), старешина, „капитан”, био је представник општинске власти, уствари помоћни орган општинске власти за подручје његове главарије. Представљао је село пред властима.

Звање главара било је изборно и почасно, па је све послове обављао бесплатно. Имао је свој печат.

Бринуо се да се сеоски проблеми решавају правилно и у интересу села и у том смислу је давао предлоге општини. Својим угледом могао је утицати на повољно решење извесних питања. Био је члан месног школског већа.

Водио је рачуна о реду у селу. Дужност му је била да пријављује сваку ванредну појаву

Утицао је својим ауторитетом да се сви спорови у селу решавају, по могућности, нагодбом, на миран начин.

Издавао је, према потреби, потврде: о стању домаћинства, о својини стоке. Вршио је попис стоке и достављао општини ради наплате траварине.

(Према коришћеној литератури и подацима Серба Воларевића, бившег сеоског главара, и Танасија Калања).

бринуо о њеном раду и унапређењу. Месно школско веће било је ослонац учитељу и пружало му и моралну подршку.

Поред овог месног школског већа и општине, о редовном похађању школе бринуло је и котарско школско веће, које је према прописима, у крајњим случајевима, и новчано кажњавало бачке родитеље који су упорно одбијали да шаљу децу у школу. Онима који казну не би могли платити, глоба је замењивана затвором. Ваља напоменути да је похађање школе од стране ученика понекад зависило и од учитеља и његове вештине да заинтересује ученика за школу.

Нова школска зграда у Братишковцима, подигнута 1894. год. У овој школи извођена је настава око седамдесет година (од 1894. године па све до пре неколико година).

Бројно стање ученика од 1894—1914: године 1894. било је уписано 99 ученика, 1895. 112, 1896. било је 115, 1897. 108, 1898. 146, 1899. 102, године 1900. било је уписано 102 ученика, 1901. 108, 1903. 112 ученика, 1904. 109, 1905. 104, 1906. 89, 1907. 93, 1908. 76, 1909. 87 ученика, 1910. 79, године 1911. 78, а 1912. 81 ученик.

За годину 1902. и од 1913—1921. нису нађени подаци о бројном стању ученика.²⁷

Као што показује ова статистика, уписивано је, скоро редовно, преко 100 ученика, до 1905. године, док је од 1906. године тај број опадао и креће се од 76—93. Вредело би испитати узроке овој појави.

²⁷ Ови подаци узети су из Шематизма православне далматинско-истријске епархије за поменуће године.

Што се, пак, тиче успеха, оновремена братишковачка школа са овако побољшаним условима за рад почиње да даје све боље резултате. Поготову када су и политички — услови постали повољнији, и све општине прешле у руке народњака, када су и општинске власти много више водиле рачуна о школама. Тако, скрадинска општина, иако сиромашна, материјално помаже братишковачку школу и врши јачи утицај да се деца уписују у њу и редовно је похађају. Она се, дакле, сада више брине за опстанак и унапређење ове школе. На челу општине дуго времена је био родољуб Филип Синобад, који је имао разумевања за просвету и пружао помоћ и овој школи у сваком погледу.

Ученици су били добро снабдевени књигама и другим школским прибором. Сиромашни су их добијали бесплатно, а имућнији су их сами набављали.²⁸ Школа је сада била боље снабдевена училима, географским картама и другим наставним средствима. Учитељски кадар је у то време био бољи, јер на учитељка места долазе лица која су завршила потпуну учитељску школу и која су се солидно спремила за вршење учитељског позива. Уз то, повољније су биле и њихове материјалне прилике. Плате су им почетком двадесетог века нешто повећане и уредније се издају, а и стан у овој школи бесплатно и уредно добијају, па је и све ово постицало учитеље да побољшају наставу. Уз то и котарски школски надзорник Славомир Синчић, залагао се за побољшање рада у школама његовог надзорништва, па је водио рачуна и о братишковачкој школи. Све је то допринело да, према исказу оновремених ученика ове школе, буде веома мали број понављача.

Ваља напоменути да је бечка влада, по тада постојећим прописима, сву бригу око издржавања основних школа и учитеља у Далмацији пренела на покрајинску владу и општине које су сносиле највећи терет. Покрајина је плаћала просветне раднике, а све друге трошкове сносиле су општине. Наиме, у то време, основне школе биле су покрајинске установе, а учитељи покрајински чиновници, па су плату добијали од покрајине. Општина се бринула о материјалном издржавању школе и плаћала служитеље. Она је подизала и одржавала школске зграде и набављала све што је потребно за успешан школски рад. Осим тога, општина је била дужна да учитељу обезбеди бесплатан стан, огрев и осветљење, а учитељ је могао да користи и школски врт. Обзиром да су општине, нарочито сеоске на подручју далматинског Загорја и Равних котара, биле врло сиромашне, па често нису могле да подмире све трошкове око изградње и издржавања школе, добијале су помоћ од покрајинске владе у Задру, када је то било потребно.²⁹ Према томе, и скрадинска општина је, по тадашњим прописима, уз помоћ покрајинске школске управе, сносила све трошкове око издржавања ове школе.

²⁸ По исказу оновремених ученика Боже Доброте, Илије Карабуве, Нике Доброте и Јакова Кричке.

УЧИТЕЉИ БРАТИШКОВАЧКЕ ШКОЛЕ ОД 1894—1921.

Први учитељ обновљене школе био је Дамјан Доброта (1875—1957), родом из Братишковаца. Он је био унук проте Дамјана Доброте. Завршио је учитељску школу у Арбанасима код Задра. Као овршени препарандист, постављен је за учитеља у свом родном месту где је први пут службовао од новембра 1894 до октобра 1899.³⁰ После петогодишњег учитељевања у Братишковцима био је премештен за учитеља у Добропољце, и ту остао пет година, од октобра 1899. до октобра 1904. године.³¹

После Дамјана Доброте за учитеља у Братишковце дошао је Никола Бркић родом из Шибеника (1879). И он је завршио учитељску школу у Арбанасима код Задра. Учитељевао је у Братишковцима од 1899. до 1903. године.³² Био је добар учитељ и прилично унапредио школу. Нарочито се залагао да ученици што уредније похађају наставу у чему је био доста строг. Одржавао је два пута недељно течајеве за неуписане баке и оне који су из разних узрока напустили школу.³³ Слао је преко српског привредног друштва „Привредник”³⁴ неке своје ученике да се оспособе за занат.³⁵ У слободном времену бавио се ловом.

Али, и поред савесног рада и залагања на унапређењу школе, Бркић је наишао на неразумеваше и отпор код појединих бачких родитеља, па је због тога напустио учитељску службу и вратио се у своје родно место, Шибеник.

После Николе Бркића, у братишковачкој школи била је учитељица Љубица Паклар, родом из Шибеника (1882). Иако кратко време, свега једну годину, јер је из Братишковаца премештена за Брибирске мостине, својим примерним радом у школи и ван ње, стекла је углед и поверење народа који ју је заволео, оставивши лепу успомену о себи.

По мајци је била у сродству са истакнутом далматинском породицом Божицара Петрадовића, историчара и правног писца (1809—1874)³⁶ и Герасима Петрановића, епископа бококоторског и писца

²⁹ Dizdār Ilija, Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji, Zadar, 1913. стр. 42, 73 и 100.

³⁰ Архив Југославије, Београд, Министарство просвете Кр. Југославије, Одељење за основну наставу, бр. 314-38/35.

³¹ Исто

³² Комунални завод за социјално осигурање, Београд, П. бр. 75171.

Према добијеним подацима од Боже Доброте и Бркићевих бака Стеваније Доброте и Николе Доброте.

³³ Према исказу Боже Доброте и Николе Доброте.

³⁴ Српско привредно друштво „Привредник” основано је 1897. у Загребу ради оспособљавања младих намештеника и ученика за квалификоване и висококвалификоване послове, у трговини, индустрији и занатству. Од 1923. до 1941. деловало је у Београду. Његов идејни творац и организатор био је Владимир Матијевић (1854—1927). Друштво „Привредник” је током свога деловања до последњег рата за горе поменуте послове оспособило више од 40.000 младих, већином са села. Политика, бр. 2104, Београд, 10 мај 1972. и Mala enciklopedija Prosveta, II, Београд, 1969, стр. 370.

³⁵ По исказу оновремених бака, Боже Доброте и Николе Доброте.

³⁶ Мала енциклопедија Просвета 1969, II књига, стр. 287, Београд.

³⁷ Исто

(1820—1906).³⁷ Браћа Петрановић били су истакнути, јавни, културни и национални радници.

Женску учитељску школу завршила је у Дубровнику. Школовао ју је њен рођак, владика Герасим Петрановић, познати родољуб и велики пријатељ учитеља и просвете.³⁸ Љубица Паклар је била самопрегорна и напредна учитељица и радила је с великом љубављу на унапређењу просвете и школе, по угледу на своје рођаке Божићара и Герасима Петрановића. Трудећи се да ученицима пружи што више знања, радила је и изван школског времена. Имајући такта и умешности, знала је да се приближи ученицима, да их придобије и развије код њих љубав према школи и раду.

Залагала се за просвећивање жена, које су тада, нарочито у овим крајевима, биле много заостале. Држала им је предавања из разних области, нарочито из хигијене и женског ручног рада. Држала је и течајеве за неписмене.³⁹

За годину дана свога учитељевања у Братишковцима, Љубица Паклар је доста дала од себе, а да је остала дуже, сигурно је да би и још више урадила.

После Љубице Паклар за учитеља у Братишковцима поново је дошао Дамјан Доброта. Он је по други пут учитељ у Братишковцима од 1905. до слома Аустрије 1918. године, за време окупације Италије (1918—1921), и даље у новој држави, све до 1927. када је пензионисан.⁴⁰

Дамјана Доброту такође можемо убројити у напредније учитеље Братишковачке школе. Трудио се да ученици добију што више знања и да их што боље оспособи за живот. Поред осталог, ученицима је давао упутства и из пољопривреде. Нарочито је употребљавао наставна средства и умео да заинтересује ученике за рад.⁴¹

Дамјан Доброта је, поред настојања око унапређења наставе, радио и ван школе на просвећивању народа. Поред учитељског рада бавио се и пољопривредом, а нарочито виноградарством и вртларством. Поучавао је сељаке бољој обради пољопривредних култура. Подстицао их је да се што више баве гајењем воћа, а нарочито поврћа. Његова башта служила је за пример како треба гајити поврће.⁴² Први је у селу почео употребљавати гвоздени плуг.

Био је члан просветно-привредног друштва „Српска Зора“ које је новчаним прилозима и помогао.⁴³ Преко „Српске Зоре“ и друштва

³⁸ Учитељски глас, бр. 4—5, Сплит, 1905, стр. 35.

Учитељски глас излазио је од 1899. до 1910. Од 1899. штампана се у Сплиту, од бр. 8. год. 1907. до броја 3—5 1910. године, штампана се у Шибенику а последњи пут, као четвороброј, поново у Сплиту.

³⁹ Биографске податке о Љубици Паклар дала њена кћерка, Милана Несторов, рођена Пенић, а податке о њеном раду у братишковачкој школи дали: Божо Доброта и Ђаци Љубице Паклар, Никола Доброта и Стеванија Доброта.

⁴⁰ Архив Југославије, Београд, Министарство просвете кр. Југославије, Одељење за основну наставу бр. 314—3835.

⁴¹ По исказу његових бивших ученика, Боже Доброте, Стевана Лалића, Илије Карабуве, Јакова Кричке, Симе Кричке, Јандрије Кричке.

⁴² Исто и ^{42а} по исказу Нике Доброте

⁴³ Српска Зора, бр. 3 и 9, Дубровник, 1909; бр. 4, 1910; бр. 6, 1912.

Овај лист издавало је просветно-привредно друштво „Српска Зора“, основано у Дубровнику 1902. Циљ овог друштва је био да унапређује просвету и привреду српског народа у Далмацији и у томе је имало великог успеха. 1923.

„Привредник“ слао је питомце да се оспособљавају за квалификоване и висококвалификоване послове у трговини и занатству. Тако је преко „Српске Зоре“ 1910. послао Јована Кричку и Стевана Урукала-Лемића у Сарајево да се оспособе за пекарски занат. После годину дана послао је Стевана Лалића у Мостар да се оспособи за трговину, а Јакова Кричку и Марка Лалића у Сарајево да се оспособе за пекарски занат.⁴⁴ Преко друштва „Привредник“ 1921. послао је Рајка Доброту у Нови Бечеј (Банат) да се оспособи за трговачке послове.⁴⁵ А пре свих ових, захваљујући учитељу, и Аћим Тробоњача је у Кистањима изучио обућарски занат.^{45a}

По свршетку првог светског рата 1918. и слома Аустрије, када је створена држава Срба, Хрвата и Словенаца, Далмација је ушла у састав нове државе осим великог њеног дела — Шибеник, друга места и Братишковци — који је 4. 11. 1918. окупирао Италија. Она је ту остала до 1921. године, када су и ови крајеви ослобођени и припојени новој држави Срба, Хрвата и Словенаца.⁴⁶

За време првог светског рата (1914—1918) у братишковачкој школи настава је одржавана, иако су многе школе биле затворене због несташнице кадра и других ратних потешкоћа. Многи учитељи, нарочито родољуби, били су за време рата прогањани и затварани.⁴⁷

И за време окупације Италије (1918—1921) школа је радила, али је имала низ потешкоћа.

Само у почетку рата школа у Братишковцима је за извесно време прекинула рад, јер није било учитеља. Тадашњи учитељ Дамјан Доброта био је осумњичен као непријатељ Аустрије, па је, са осталим родољубима, узет за таоца у скрадинској возарици. После његовог ослобођења школа је наставила са радом. Напомиње се, да је тадашњи главар села „капитан“ Тодор Урукало — Лемић много допринео да ова школа опстане и да се одржи у овим тешким ратним временима, као и за време окупације Италије.⁴⁸ Исто тако треба рећи да је овај веома угледни дугогодишњи главар села био не само пријатељ просвете и школе, већ и помогао и штитио народ кад је год то било потребно.⁴⁹

С обзиром на овој дугогодишњи предани учитељски рад у Братишковцима (за време двадесетседмогодишњег рада — 1894 до 1921 — школе био је 22 године учитељ у њој), Дамјан Доброта је имао успеха у раду и заслуга за просвету и напредак како школе тако и овога села.

спојило се са „Просвјетом“ у Сарајеву. Станојевић Станоје, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, IV, Библиографски завод, Загреб, 1929, стр. 345.

⁴⁴ По исказу Јакова Кричке и Стевана Лалића.

⁴⁵ По исказу Боже Доброте и Николе Доброте.

^{45a} Исто

⁴⁶ Гпра Новак, *Prošlost Dalmacije*, Загреб, 1944, стр. 444.

⁴⁷ Универзитетска библиотека, Београд, РД 3703, Ivo Perić, *Borba za narodni jezik i nacionalni duh u dalmatinskom školstvu od godine 1860—1918, 1868*, стр. 312 (необјављени рукопис докторске дисертације).

⁴⁸ По исказу Боже Доброте из Братишковаца.

Занимљиво је да је Божо Доброта, сада најстарији човек у селу (87), који је био ђак ове школе по њеном отварању, а и доцније пратио њен рад.

⁴⁹ По исказу Боже Доброте.

Од ослобођења почиње ново раздобље у културно-просветном животу Далмације па и Братишковача, где је и рад школе текао према новонасталим приликама у новој држави.

Сви учитељи братишковачке школе који су службовали у њој у описаном раздобљу, веома су много полагали на своје стручно усавршавање и културно уздизање. Читали су листове, часописе и књиге стручног, научног и другог значаја. Посебно су читали „Учитељски глас“ у коме су расправљана разна школска питања, а највише у вези са унапређењем наставних и васпитних метода. Пратили су издања „Матице Далматинске“⁵⁰ и „Српске књижевне задруге“⁵¹. Примали су издања „Матице Далматинске“, а Никола Бркић⁵² и Дамјан Доброта⁵³ и издања Српске књижевне задруге. Поред овога, учествовали су на котарским учитељским конференцијама, на којима се расправљало о разним проблемима школе и васпитања. Свој позив обављали су марљиво и савесно уносећи велику љубав и труд у свој рад, и испољавајући, сваки на свој начин, своје личне способности и могућности. Сваки је, на њему својствен начин допринео унапређењу ове школе.

Прегледавши историјат ове школе и њене резултате, с правом се може закључити да је братишковачка школа била расадник просвете и културе тога краја од њеног оснивања па до данас.

О другој етапи њеног развоја (1894—1921) у закључку треба истаћи: поред тога што је воспитавала у духу православног хришћанског учења, ова школа је постепено мењала своју физиономију, осавремењајући наставу и дајући ученицима како теоријско тако и практична знања из разних области људског живота и делатности, што је одговарало овакидашњим потребама људи.

Веома је значајно да је било примера да је братишковачка школа бринула о својим ученицима и по завршетку њиховог школовања, шаљући неке од њих на оспособљавање за обављање разних корисних послова у трговини и занатству, чиме је посредно утицала и на економски развој села. Треба рећи да је ова школа вршила утицај и на развој пољопривреде.

Иако је просветна политика Аустрије у Далмацији ишла за тим да кроз наставне планове и програме оствари васпитни утицај на ученике у смислу љубави и оданости према аустријској држави, ипак су учитељи налазили могућност да децу ове школе васпитавају и у родољубивом духу.

⁵⁰ „Матица Далматинска“ основана 1862. у Задру, било је књижевно друштво које је издавало поучне и забавне књиге за народно образовање. Спојена са Матицом хрватском 1912. године.

⁵¹ „Српска књижевна задруга“ основана је у Београду 1892. и има за циљ да издавањем и растурањем у народу „Одабраних дела из књижевности и опште корисних поука“ подстиче и помаже развој књижевности. Мала енциклопедија Просвета, Београд, 1969, II књ. стр. 631.

⁵² „Српска књижевна задруга“. Годишњи извештај за 1899. Београд, 1900, стр. 119 и Годишњи извештај за 1900. Београд, 1901, стр. 123.

⁵³ Живот и прикљученија Доситеја Обрадовића, „Српска књижевна задруга“, Београд, 1893, стр. 63.

„Српска књижевна задруга“. Годишњи извештај за 1898. Београд, 1899, стр. 77.

Братишковачка школа је и у другој етапи рада доприносила борби за увођење и афирмацију националног духа у школе. Залагала се и за зближавање и слогу Срба и Хрвата у том крају.

Ова школа, која потиче још с краја прве половине прошлога столећа, у почетку с непотпуном наставом, после Другог светског рата развила се у пуну основну школу која и данас ту постоји, настављајући своју узвишену просветну и васпитну мисију.

Radoslav Dobrota

DIE SCHULE VON BRATIŠKOVCI

Die Schule in Bratiškovci ist im Jahre 1847 in einem Kirchengebäude gegründet worden und war nur ein Jahr in Betrieb. Ende 1858 wurde die Schule renoviert und zum zweiten Mal eröffnet, im gleichen Haus, und war dann bis Ende 1871 in Funktion.

Da die Schulen in Dalmatien bis 1869 unter der Verwaltung und dem starken Einfluss der Kirche waren, stand auch die Schule von Bratiškovci in der ersten Phase ihrer Entwicklung (1858—1871) unter kirchlicher Aufsicht. Sie hat die Schüler schreiben gelehrt und ihnen die notwendigsten Kenntnisse für das Leben vermittelt und Jugend und Volk im Geist der orthodoxen christlichen Lehre und des Patriotismus erzogen.

In der zweiten Phase ihrer Entwicklung (1894—1921) unterstand diese Schule, wie alle anderen in dieser Zeit, der Aufsicht von staatlichen und regionalen Behörden. Dann wurde diese Schule in ihren Unterrichts- und Erziehungsmethoden moderner und entsprach mit ihrem neuen Programm dem Bedarf der Menschen dieser Zeit.

Die Schule in Bratiškovci hat einen grossen Beitrag im Kampf zur Erhaltung und Bestätigung der Sprache des Volkes und des Nationalgeistes geleistet. Sie hat auch aktiv zur Annäherung und Eintracht der Serben und Kroaten in diesem Gebiet beigetragen.

Von 1858 bis 1860 war sie die einzige Schule in den orthodoxen Dörfern des Festlandes des nördlichen Dalmatiens und sie war ein Beispiel und ein starker Impuls zur Eröffnung von Schulen auch in anderen Dörfern, und sie diente als Beweis, dass auch in unterentwickeltesten Dörfern Schulen entstehen und bestehen können.

Auch in der zweiten Periode ihrer Entwicklung (1894—1921) war sie, wie schon in der ersten, ein Pflanzgarten der Kultur und Erziehung des Volkes in ihrer Umgebung.

Радослав Доброта

БРАТИШКОВАЦКАЯ ШКОЛА

Школа в Братишковцах основана в 1847 году в церковном доме и работала всего один год. Возродилась она только в конце 1858 года, и опять начала свою работу в том же церковном доме, и работала до конца 1871 года.

Поскольку школы в Далмации до 1869 года находились под управлением и сильным влиянием Церкви, также и школа в Братишковцах в первой фазе своего развития (1858—1871 г.) находилась под наблюдением Церкви. Работала она тогда с целью, чтобы обучить грамоте учеников и предоставляла им самые необходимые знания, полезные для жизни, воспитывая, молодёжь и народ в духе православного христианского учения, а также и в национальном духе. Во второй фазе развития (1894—1921 г.), как и другие школы того времени, и Братишковацкая школа находилась под надзором государственных и областных властей. Именно, в то время Братишковацкая школа, хотя и дальше воспитывала своих учеников в религиозном и национальном духе, становится более современной в своих учебных и воспитательных методах, причём своей новой программой она более соответствует тогдашним потребностям людей. Кроме того, тогда она ещё более прирасла к окружающей среде, в которой чувствуется её проветительный труд, в то время пока община и областная школьная власть оказывали ей материальную и моральную поддержку.

Братишковацкая школа внесла свой большой вклад в борьбе за сохранение и афирмацию народного языка и национального духа. Одновременно с этим, и далее, во второй фазе она деятельно работает также на сближении и единодушии сербов и хорватов в этой области.

С 1858 до 1860 г. она была единственной школой для православных сёл континентальной части северной Далмации и была образцом и крепким подстрекательством для открытия школ и в других сёлах и является доказательством того, что и в неразвитых и бедных сёлах могут открываться и сохраняться школы. Также и во второй фазе своего развития (1894—1921 г.), равно как и в первой, была рассадником культуры и просвещения народа своей области.